

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 940.2:316.35(450.367+497.4-14)"15"
prejeto: 24. 11. 2006

Vojko Pavlin

mag. zgodovine, Pod Škabrijelom 3, Kromberk, SI-5000 Nova Gorica
e-pošta: vojko.pavlin@siol.net

Goriško gospostvo na začetku 16. stoletja*

IZVLEČEK

Leta 1500 je Maksimilijan Habsburški po zadnjem goriškem grofu Leonhardu dedoval goriško grofijo, v kateri je osrednji del predstavljalo deželnoknežje gospostvo z uradom v Gorici, ki mu je bila podložna večina vasi od Hublja in reke Vipave do goriških Gor in reke Idrije (Iudrio) ter bližnjih furlanskih krajev. Deželnoknežji urbar iz leta 1507 nam s pomočjo drugih podobnih virov razkriva nekatere gospodarske in družbene značilnosti tedanje Goriške.

KLJUČNE BESEDE

urbar, goriško gospostvo, goriška grofija, goriški grof Leonhard, Maksimilijan Habsburški

SUMMARY

THE SEIGNIORY OF GORIZIA AT THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY

In 1500, Maximilian the Hapsburg inherited after the last Gorizia count of Leonhard, the County of Gorizia which the central part was the provincial princely seignior with office in Gorica to which the majority of villages from Hubelj and the river Vipava to the Gorizia Gore and the river Idrija (Iudrio) and the nearby Friulian settlements were subjected. The provincial princely land register from 1507 reveals with the help of other similar sources some economic and social characteristics of the then Gorizia region.

KEY WORDS

Land register, the seignior of Gorizia, the County of Gorizia, the Gorizia count Leonhard, Maximilian of Hapsburg

* Članek je oblikovan na osnovi predavanja na gradu Kromberk 13. septembra 2005. Naneslo je, da se je to zgodilo sto let po rojstvu in točno petnajst let od smrti zadnjega grajskega plemiškega lastnika Viljema Coronini Cronberg; prav 13. septembra 1990 je grof Viljem, ki je povezan tudi z vsebino članka, na Dunaju umrl.

Uvod – deželno knežji urbar iz leta 1507

Po poslednji volji grofa Viljema (Guglielmo) Coronini Cronberg, raziskovalca in zbiratelja tako materialnih kakor pisnih starin, je bogato zbrano gradivo po njegovi smrti postalo last Fondacije v Gorici, ki je precej pisnega materiala predala goriškemu Državnemu arhivu (Archivio di Stato).¹ Med goro tega gradiva se nahaja tudi deželno knežji urbar iz leta 1507,² ki predstavlja enega najpomembnejših virov za vpogled v goriško deželno knežje zemljiško gospostvo na prehodu iz 15. v 16. stoletje. Vir je bil sicer še prej v rokah grofa Franca Coroninija iz šempetrške veje te družine, ki je na Dunaju ob štiristoletnici nastopa habsburške oblasti na Goriškem (1900) objavil nekaj izsekov iz urbarja s komentarjem.³ Milko Kos, ki mu urbar v originalu ni bil dostopen, je kasneje to Coroninijevo delo uporabljal kot dopolnilo k objavljenim primorskim urbarjem. Med Kosovimi objavami je sicer za obravnavano obdobje in prostor temeljni in nepogrešljiv vir Gospostvo, pravica in tlaka v goriškem uradu iz leta 1523.⁴

Ob nastanku urbarja iz leta 1507 je minilo le sedem let, odkar je Maksimilijan Habsburški dedoval goriško grofijo po smrti Leonharda, zadnjega iz rodu goriških grofov, zato gre za verjetno najstarejši izdelan "habsburški" urbar za goriško deželno knežje gospostvo, hkrati pa tudi za po dosedanjem poznavanju najstarejši v celoti ohranjen urbar goriškega gospostva sploh, s katerim je habsburški vladar skušal urediti deželno knežje dohodke v novo pridobljeni deželi. Utrditev nove oblasti je sicer zastala zaradi habsburško-beneške vojne, ki se je začela že naslednje leto (1508), ko so Benečani za dobro leto zasedli Gorico. Po končanih spopadih leta 1516 sta lahko Maksimilijan in nato njegov vnuk Ferdinand nadaljevala z začetimi posegi na Goriškem. Na osnovi omenjenega urbarja

iz leta 1507 so nastali novi, tako na primer v letu 1516 (ta je ohranjen le v fragmentu), leta 1530, pa nato pogostejše od šestdesetih let 16. stoletja dalje.⁶

Starodavno goriško gospostvo pa je v novem veku polagoma izgubljalo svojo vlogo in pomen. Predvsem zadolževanje deželnega kneza je vodilo do razkroja in razprodaje deželno knežjih dohodkov. "Odmeven" poseg v komorni zemljiški fond se je zgodil že z Maksimilijanovo podelitvijo (Vipavskega) Križa Vidu Thurnu (della Torre) v začetku 16. stoletja.⁷ Že precej zmanjšane deželno

Maksimilijan Habsburški na sliki Bernharda Strigla (Circa 1500, str. 96).

¹ Gl. Pilon, Zasebni arhiv Coronini Cronberg.

² ASG, Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti, busta 257, fasc. 652. Urbar je v celoti transkribiran v: Pavlin, *Gospodarska in družbena podoba podeželja na Goriškem ob prehodu pod Habsburžane*, str. 75–189.

³ Coronini, *Ein Kammer-Urbar*.

⁴ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 13, 152–195.

⁵ V Državnem arhivu v Trstu je sicer ohranjen rokopis urbarja goriškega gospostva iz prve polovice 15. stoletja (AST, 210.2.3.-1); razdeljen je na dva dela, ki nista nastala istočasno. Prvi del je po neki letnici v tekstu sodeč iz leta 1426, drugi pa iz leta 1430 z uvodnim naslovom *Das Vrbar das meinem Herren Graf Hainreichen von seinem Bruder Graf Johansmeinharten ledig ist worden in der Grafschaft zu Gortz ... de Anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo*. Očitno je bil slednji dodan po smrti Henrikovega brata Ivana Majnharda (1429), ko se je v Henrikovih rokah združila prej na dvojje razdeljena goriška posest. Na to gradivo me je opozoril prof. Silvano Cavazza, za kar se mu lepo zahvaljujem.

⁶ Fragment iz 1516 je v Državnem arhivu v Trstu (AST, 210.2.3.-3, *Vrber des Ambts Gortz Anno ... 1516*). Ostali se nahajajo v Državni in posoški knjižnici v Gorici: BSI, *Fondi antichi*, Ms 137 Civ (Urbar 1530), Ms 138/139 Civ (Urbar 1561/62), Ms 140 Civ (Urbar 1563), Ms 141 Civ (Urbar 1564), Ms 142 Civ (Urbar 1565), Ms 143 Civ (Urbar 1573) in Ms 182 Civ (Urbar 1599). Urbar iz leta 1530 je najbolj ustrezen za primerjavo s tistim iz leta 1507.

⁷ Della Bona, *Osservazioni ed aggiunte*, str. 78; Rutar, *Sv. Križ vipavski*, str. 4; Golec, *Nastanek in razvoj*, str. 371.

knežje dohodke goriškega gospostva je leta 1673 cesar Leopold dokončno odprodal goriški plemiški družini Attems.⁸ Tako so se polagoma zabrisale sledi srednjeveškega osrednjega gospostva goriških grofov.

Goriško gospostvo znotraj dominija in "Notranje grofije" goriških grofov

Urbar iz leta 1507 je pravzaprav bolj prikaz stanja pred Habsburžani, ko so v deželi vladali še goriški grofje. Goriško zemljiško gospostvo v 15. stoletju še zdaleč ni predstavljalo celotnega goriškega ozemlja, vendar pa zajema osrednji del Goriške in goriškega dominija, saj gre, čeprav z vidnimi spremembami zaradi časovnega odmika, prav za tisto zemljo v teritorialnem štirikotu med Sočo, Vipavo, *Ortaono* (Vrtovin(ščk)om) in Trnovsko planoto iz znamenite darovnice iz leta 1001 s prvo omembo Solkana in Gorice. To ozemlje je pomenilo jedro kasneje izoblikovane goriške dežele, ki se je formirala na osnovi politične moči grofov, od 12. stoletja imenovanih po Gorici.⁹

Sčasoma so si namreč Goriški pridobili veliko posest in v času političnega vzpona v 13. in v začetku 14. stoletja se je njihov dominij raztezal od delov Tirolske in Koroške in južno od visokogorskih alpskih grebenov prek osrednjega goriškega ozemlja ob Soči in Vipavi na Kras ter na dele Kranjske in Istre. Zaradi precejšnje razdrobljenosti teritorija so se v 14. stoletju izoblikovale štiri goriške dežele: ob srednji Soči s središčem v Gorici (kasneje imenovana tudi Notranja grofija Goriška), na Koroškem s središčem v Lienzu v Pustriški dolini (Pustertal), ki je bila v začetku 16. stoletja priključena Tirolski (Prednja grofija Goriška), na Kranjskem (Grofija v Marki in Metliki) in v Istri (Pazinska grofija). Po smrti goriškega grofa Henrika II. leta 1323 se je začelo skoraj dvestoletno obdobje upadanja moči goriških grofov. V zadnjem (15.) stoletju dežele pod svojimi grofi se je goriško ozemlje omejilo na Prednjo in Notranjo grofijo Goriško.¹⁰

Zadnji goriški grof Leonhard (vladal je od 1462 do 1500) je poskušal ohraniti politično neodvisnost svojega dominija pred raznimi pretendenti na goriško dediščino, med katerimi sta bili v ospredju habsburška hiša in Beneška republika. Benečani so po zasedbi kneževine oglejskega patriarha (1420) videli v goriških grofih svoje vazale, ki naj bi od patriarha dobili Gorico kot službeni fevd za oprav-

ljanje odvetništva (zaščitništva oglejske cerkve). Na drugi strani so se Habsburžani, ki so z Goriškimi podpisali več sicer v marsičem že preseženih dednih pogodb, nadejali novega plena na tem obrobem, a strateško pomembnem delu cesarstva.¹¹ Goriški grofje so bili torej državni knezi Rimsko-nemškega cesarstva, po fevdalni tradiciji pa beneški vazali. Ko je leta 1493 v cesarstvu zavladal Maksimilijan, ki je hotel obnoviti cesarske pravice v Italiji, so Benetke dobile močnega konkurenta.¹² Kmalu po smrti grofove žene Paole Gonzaga – ko je bilo na dlani, da bo grof Leonhard ostal brez potomcev – so se leta 1497 zaostriili odnosi med Beneško republiko in Maksimilijanom, posebno potem ko je bila med njim in grofom Leonhardom sklenjena pogodba o zamenjavi določenih posesti za dobo dvanajstih let; Habsburžan je prepustil nekatera koroška gospostva in Vipavo grofu v zameno za Krmin, Codroipo, Castelnovo, Belgrado, Latisano in Flambro ter si s tem zagotovil ugodno strateško pozicijo na meji z Republiko.¹³ Benečani, ki so se zapletli v vojno s Turki, so upali, da bodo dobili Goriško (dejansko Notranjo grofijo) z diplomacijo in s skrivnimi pogovori z dolgoletnim grofovim namestnikom (glavarjem) v Gorici Virgilom von Graben, ki so mu obljubljali denar, posest in patriciat, a so se pri tem ušteli, kajti Graben jim je v odločilni uri obrnil hrbet.¹⁴

Goriški grof Leonhard, zadnji svojega rodu, je umrl 12. aprila 1500 na gradu Bruck pri Lienzu, kjer je večinoma rezidiral. Maksimilijanu Habsburškemu je uspelo prehiteti najnevarnejše tekmece za Gorico in jo vključiti med svoje dedne dežele prav v letu, v katerem je njegova politična vloga v Evropi dosegla najnižjo točko v vsem obdobju njegovega vladanja. Pridobitev Goriške namreč ni mogla odtehtati francoske zasedbe milanske vojvodine, ključnega člana v Maksimilijanovi italijanski politiki.¹⁵

⁸ Della Bona, *Osservazioni ed aggiunte*, str. 145; Czoernig, *Il territorio di Gorizia e Gradisca*, str. 761; Rutar, *Sv. Križ vipavski*, str. 15.

⁹ Kos, *Gradivo*, III, št. 1, str. 1-3; Štih, *"Villa, quae Sclavorum lingua vocatur Goriza"*.

¹⁰ Štih, *Goriški grofje*, str. 11-34.

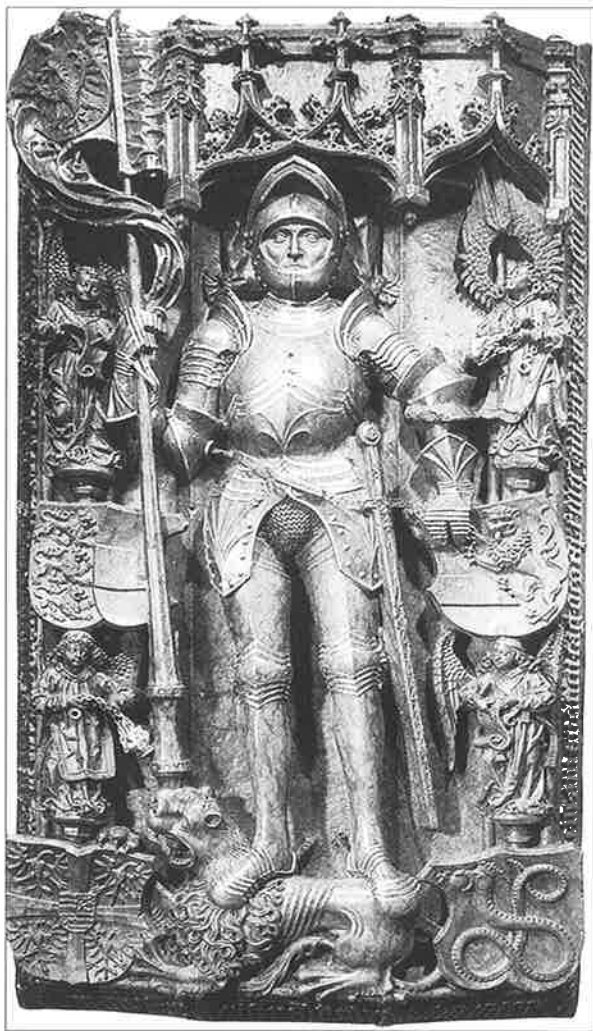
¹¹ Wiesflecker, *Die politische Entwicklung*, str. 351, 354-356, 358, 363, 368; Cusin, *Le aspirazioni*, str. 81-83, 91, 93; Seneca, *Venezia e Massimiliano*, str. 51; Baum, *I Conti di Gorizia*, str. 216.

¹² Wiesflecker, *Maximilian I.*, str. 89.

¹³ Sanudo, *I Diarii*, I, stolpec 611-612; Baum, *I conti di Gorizia (1420-1500)*, str. 144; Wiesflecker, *Die politische Entwicklung*, str. 377; Cusin, *Il confine orientale*, str. 508; Tavano, *Massimiliano I.*, str. 44.

¹⁴ Sanudo, *I Diarii*, I, stolpec 999 in III, stolpec 250, 254; Cusin, *Le aspirazioni*, str. 98, 101, 107-108; Cusin, *Il confine orientale*, str. 502; Wiesflecker, *Die politische Entwicklung*, str. 373, 375-376; Seneca, *Venezia e Massimiliano*, str. 68-69, 73-74; Tavano, *Il Friuli*, str. 54; Baum, *I Conti di Gorizia*, str. 233; Pizzinini, *I rapporti*, str. 190-191.

¹⁵ Wiesflecker, *Maximilian I.*, str. 125.

Kamniti nagrobnik goriškega grofa Leonharda v župnijski cerkvi sv. Andreja v Lienzu je 1506–1507 izklesal Christoph Geiger (Circa 1500, str. 68).

Goriško ozemlje, ki nas tu posebej zanima, je bilo del Notranje grofije Goriške, ki se je raztezala ob srednji Soči, Vipavi, na Krasu in ponekod še globoko v Furlaniji. Mnogo zemlje je goriški grof podeljeval svojim ministerialom (vazalom), druga pa je ostala (ali po izumrtju neke ministerialne družine lahko zopet postala) neposredna urbarialna posest goriških grofov. Ta je bila razdeljena na več gospostev, za katera so bili postavljeni posamezni (urbarialni) uradi (*ambt*). Poleg goriškega gospodstva z uradom Gorica lahko omenimo rihemberški urad, urad "Spodnji Kras" za goriško posest v kraških vaseh med Sežano in Komnom, pa urad Švarcenek za grofovo zemljo v "gornjem delu Krasa" (na področju Sežane in Divače, v Brkinih in severni čičariji). Na današnjem Notranjskem je bila goriška Planina samostojen urad. Precej daleč na zahodno stran pa sta se nahajala urada v goriških enklavah v Belgradu in Latisani,

ki je bila tudi pomembno rečno пристanišče ob Tilmentu (Tagliamento).¹⁶

Donos goriškega deželnoknežjega gospodstva oziroma urada, ki je bil pač kot osrednji najpomembnejši v deželi, je bil v primerjavi z ostalimi uradi Notranje grofije daleč najvišji. Po izračunih Matjaža Bizjaka je na primer ob koncu 14. stoletja presegal donos vseh ostalih šestih uradov (Rihemberk, Spodnji Kras, Švarcenek, Planina, Belgrado, Latisana) skupaj.¹⁷

Obseg goriškega zemljiškega gospodstva ob prehodu pod Habsburžane

V goriškem deželnoknežjem gospodstvu, kjer je sicer večinsko živelo slovensko prebivalstvo, njegov zahodni del pa so poseljevali Furlani, so v začetku 16. stoletja poznali razlikovanje treh območij glede na geografske danosti dežele: "V ravnini" (*In der eben*), "V gorah" (*Im gepirg*) in "Pod Gorami"/"Podgorje" (*Vndterenn gepyrg*).¹⁸ Osrednji del je bila zemlja "V ravnini". Gre za vasi v okolici Gorice, sem pa so v zemljiškem pogledu prištele tudi spodnjebrške vasi do Šmartnega in Kojškega ter več furlanskih vasi. Na vzhodu je približna ločnica tega najobsežnejšega sklopa goriškega gospodstva potok Lijak. Tudi onstran reke Vipave se je nahajalo nekaj deželnoknežje zemlje goriškega urada – posebno v Japnišču pri Mirnu, manj pa še v Gradišču nad Prvačino, Ozrenju in Renčah, ki so bile sicer sedež manjšega gospodstva, ki ga je od grofa Leonharda imela v fevdu družina Hofer.¹⁹ V spodnjem toku reke Vipave je goriško gospodstvo pri Mirnu mejilo z devinskim gospodstvom. Najdlje gre posest "V ravnini" proti zahodu v Furlanijo z vasmi med Sočo in Idrijo (Iudrio), pri čemer bi lahko v smeri Krmína postavili kot mejni vodotok Biršo (Versa); nekaj goriških vasi pa je še onstran Idrije (Vrša (Versa), Jalmicco, Nogaredo al Torre, Crauglio).

Zemlja "V gorah" zajema Banjško planoto z garskim in s čepovanskim področjem ter v Posočju predvsem kraje na Desklanskem z zaselki pod Korado tja do Idrije. Ob Soči navzgor je imel deželni knez zemljo še tja do Anhovega in Gorenjega Polja. Tu je goriško gospodstvo mejilo s kanalskim gospodstvom, ki je bilo sicer podrejeno goriškemu glavarstvu, sicer pa samostojno gospodstvo. Z Doblarjem pa se je že začinjalo obširno tolminsko gospodstvo, ki v tistem času še ni bilo del goriške grofije.²⁰ Banjška planota je tako rekoč v celoti spadala pod goriški urad z najsevernejšo vasjo Ka-

¹⁶ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 34–37, 39–44, 58–59; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 161–163.

¹⁷ Bizjak, *Ratio facta est*, str. 172–173.

¹⁸ Prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 28.

¹⁹ Pavlin, *Gospodstvo Renče*, str. 231–236.

²⁰ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 29.

nalskim Lomom. Poseben status med gorskimi naselji je imel Čepovan, za katerega urbar pravi, da se tam nahaja enajst hiš, prebivalci pa so razbremenjeni nekaterih dajatev,²¹ kar verjetno kaže na to, da je bila Čepovanska dolina še nedavno tega kolonizirana (ob možni starejši prisotnosti posameznih kmetij). Mnoga druga območja v Gorah pa so bila okoli leta 1500 še neposeljena, tudi pretežni del Trebuše, kjer so bili širni gozdovi gornjega in srednjega dela Trebuše goriški, Spodnja Trebuša pa je bila del tolminskega gospostva.²² Meja naj bi tam šla od Vrat proti potoku Gačnik in se nadaljevala na idrijsko stran do Bele.²³ Prav na območju Trebuše je prihajalo do obmejnih sporov s Tolminci.²⁴

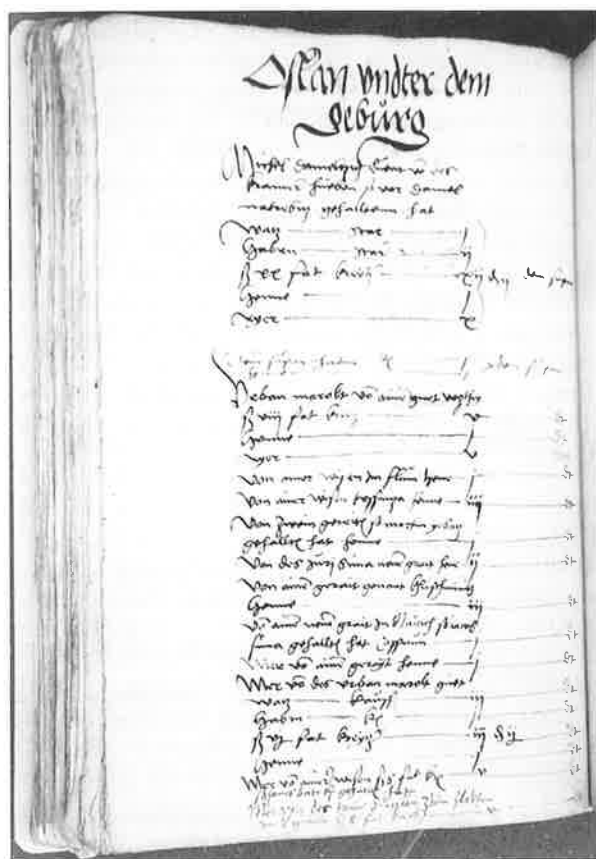
Tretji del goriške posesti, "Podgorje", se je raztezal pod Trnovsko planoto v Vipavski dolini od Lijaka proti vzhodu do Hublja, mejnega vodotoka z gospostvom Vipava in kasneje s Kranjsko. Čez Goro se je meja z vipavskim gospostvom nada-

ljevala do "tromeje" pri Idrijski Beli.²⁵ Posebnost med naštetimi kraji je naselje Trnovo, ki se dejansko nahaja za "alpskimi grebeni".²⁶ Razlog za to je gotovo kolonizacija tega dela Trnovske planote iz šempaske smeri, zato je Trnovo v cerkveno-upravnem oziru še do nedavnega pripadalo šempaski župniji.²⁷ Zemlja na Trnovem pa je bila za razliko od Čepovana že razdeljena na kmetije, zato je bilo področje Trnovega verjetno naseljeno prej kot pa Čepovanska dolina. Zdi se, da za najbolj vzhodno naselje "Podgorja" in sploh goriškega gospostva ne moremo navesti Ajdovščine, ki kot samostojna soseska v urbarju ni omenjena, pač pa v sklopu lokavške zemlje naletimo na označbo *bey sannd Johannis*, ki se brez dvoma nanaša na cerkev sv. Janeza Krstnika (v Ajdovščini).²⁸ Ajdovščina torej v srednjem veku verjetno še ni bila izoblikovana niti kot soseska.²⁹ Res pa je kmalu zatem (takoj po habsburško-beneški vojni) med goriškimi vasmimi tudi *In der Haidenschaft*.³⁰ Zemlja goriškega gospostva v "Podgorju" je na južnem delu segala do že znane ločnice – reke Vipave, onkraj katere se je razprostiralo rihemberško deželnoknežje gospostvo, pa tudi manjše dornberško, ki ga je leta 1407 od goriškega grofa Henrika prejela družina Rabatta.³¹

Izven omenjenih treh območij je imel urad v Gorici še zemljo v treh kraških vaseh: Gabrovica, Pliskovica in Krajna vas. V povezavi s posebnimi dajatvami se omenjata še Gaberje na Vipavskem in pa nenazadnje Gorica z okolico, tako da je vseh naselij, ki jih urbar navaja, okrog sto.

Vendar pa to še zdaleč ne pomeni, da so bile omenjene vasi v zemljiškoposestnem smislu v celoti knežja posest. V večini vasi je bila deželnoknežja zemlja v (izraziti) manjšini. Zemljo so namreč posedovali tudi mnogi drugi, bodisi vazali Goriških in po 1500 Habsburških bodisi razne cerkvene ustanove. V Gojačah, na primer, kjer urbar našteje pet deželnoknežjih kmetij leta 1507, je bilo leta 1530 vseh kmetij (najmanj) sedemnajst.³² Kmetje v neki vasi so bili torej, čeprav so bili člani iste soseske in podrejeni istemu deželskemu sodišču, lahko podrejeni različnim zemljiškim gospodom.

Še najbolj strnjeno posest so goriški grofje in za njimi Habsburžani imeli na Banjšicah, pa tudi ponekod drugod v Gorah (Grgar, Čepovan, Trno-

Goriška zemlja v "Podgorju" onkraj Lijaka se je začnela z Ozeljanom (BSI, MS 137 Civ - 11.297 Civ, Urbar 1530, fol. 75v).

²¹ ASG, 1507, fol. 74. Leta 1530 je govor o enajstih hubah (BSI, 1530, fol. 71).

²² Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 29-30.

²³ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 184.

²⁴ Trpin, *Tolminska*, str. 1-2, 62.

²⁵ Prav tam, str. 3.

²⁶ ASG, 1507, fol. 86-87.

²⁷ Höfler, *Gradivo*, str. 125-127.

²⁸ ASG, 1507, fol. 98. Prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 182.

²⁹ Prim. Golec, *Nastanek in razvoj*, str. 392-393.

³⁰ ARS, AS 1, 02 - *Item vermerkht dy dorffer in der Graffschaft Gortz*, s.d.

³¹ Cavazza, Ciani, *I Rabatta a Gorizia*, str. 6.

³² BSI, 1530, fol. 87-87v. V urbarju so naštetni vsi uživalci hub ne glede na zemljiškega gospoda, ki so obdelovali (bivše) dominikalne vinograde.

vo). "V ravnini" je bila največja koncentracija deželno knežje zemlje v nekaterih okoliških vaseh Gorice, na primer v sicer večjem naselju Solkan, a vendar si je tudi tu preostanek delilo več drugih zemljiških gospodov (Thurn/della Torre, Hinter der Vesten/Postcastro, Hofer, Attems, župnijska cerkev sv. Štefana).³³ V briških vaseh je bila deželno knežja zemlja kar izrazito v manjšini. Še največ je bilo v Števerjanu. To se nenazadnje ujema s srednjeveško sliko, po kateri je bilo največ goriških ministerialnih družin ravno v Brdih,³⁴ tudi cerkvena posest je bila tam obsežna (predvsem benediktinskega samostana Rožac). V furlanskih vaseh je imel deželni knez le malo zemlje. Še najbolj pogosto naletimo na Vileš (Villesse), ki pa ga je prav v letu 1507 Maksimilijan podelil svojemu dvornemu zdravniku Balderoniju.³⁵ Pogled v Vipavsko dolino se najprej ustavi pri Skriljah in Stomažu. Precej "goriške vasi" so tudi Batuje ter Šempas in Ozeljan.

Posebno enklavo v pasu pod Gorami od Lijaka do Hublja predstavljajo Črniče z Osekom in Vitovljami z zelo malo ali nič deželno knežje zemlje. To pa zategadelj, ker so bile Črniče jedro tamkajšnjih posesti benediktinskega samostana v Rožacu (rožaški urbar iz leta 1535 našteje v Črničah kar 22 hub).³⁶ Za razliko od rožaške pa je precej cerkvene zemlje, ki je bila v rokah oglejske cerkve, pristalo v objemu goriškega deželnega kneza. Opravljanje odvetniške funkcije, naslanjanje na svoje ministeriale in upad moči kneževine oglejskega patriarhata, ki so jo 1420 zasedli Benečani, so doprinesli k slabljenju pozicij Ogleja.³⁷ Nekatere vasi v Podgorju, ki so nekdanj pripadale oglejskemu kapitlju, so zdaj goriškemu uradu plačevale t. i. kapiteljski činž (*capitl zins*).³⁸ Center te kapiteljske zemlje je bil Ozeljan. Drugi primer verjetnega prilaščanja cerkvene zemlje je posest benediktinskega samostana Možac, ki jo je ta imel v Solkanu (9 kmetij).³⁹

Gorica z okolico

Posebnost goriškega urbarialnega gradiva je, da nam posredno spregovori tudi o deželnem sre-

dišču. Urbar leta 1507 (za razliko od tistega iz leta 1530) še loči mesto Gorica na griču neposredno pod gradom od spodnjega goriškega naselja, ki se je razprostiralo na jugozahodnem pobočju pod mestom in ki ga naš vir označuje še kot vas,⁴⁰ kar preseneča, saj velja, da je Leonhardov starejši brat, grof Ivan, leta 1455 razširil mestne pravice na Spodnjo Gorico (do Raštela in roba Travnika, ki je bil še agrarno predmestno področje).⁴¹ Upošteva tudi druge vire⁴² se zdi, da spodnje goriško ozemlje še do prvih desetletij 16. stoletja vsaj *de facto* še ni bilo izenačeno z Zgornjo Gorico.

V mestu Gorica (v Zgornji Gorici) našteje urbar v letu 1507 veliko hiš (okrog šestdeset),⁴³ pri čemer to ne pomeni celotnega fonda tamkajšnjih bivalnih kapacitet. Za primerjavo, ki jo je predlagal že Franc Kos: leta 1900 je bilo na istem območju ("Borgo castello") 41 hiš in 511 prebivalcev.⁴⁴ Bivalni fond se je tam torej zmanjšal, in sicer delno že po habsburško-beneški vojni. Po urbarju iz leta 1530 je bila tretjina zgradb v vojni ali po njej razrušenih.⁴⁵ Po drugi strani pa se je Gorica v prvi polovici 16. stoletja širila. Goriško plemstvo si je vse raje izbiralo prostor za svoje domove v spodnjem delu mesta in okolici.⁴⁶ Po habsburško-beneški vojni je izpričanih več novih hiš na Travniku, ki so precej hitro spreminjale agrarno podobo tega dela predmestja.⁴⁷ V začetku 16. stoletja naj bi po Coroninijevih predvidevanjih Gorica štela le nekaj več kot tisoč prebivalcev, pri čemer sta mišljeni Zgornja in Spodnja Gorica skupaj.⁴⁸ Leta 1566 so v goriškem mestu in najbližji okolici že našteji 2397 ljudi.⁴⁹ Število prebivalcev Gorice je torej v 16. stoletju dokaj hitro naraščalo in konec 16. stoletja naj bi v mestu živelo že ok. 4000 ljudi.⁵⁰

40 O tem, da je bila "Spodnja Gorica" v začetku 16. stoletja še vas, je bil prepričan že F. Kos (Kos, K zgodovini Gorice v srednjem veku, I, str. 14).

41 Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia*, I, str. IX; gl. tudi Leicht, I Conti di Gorizia, str. 21.

42 BSI, Ms 65, *Notae compilatae per me Hieronimum de Attimis notarium, 1507-1523*, tu in tam. Prim. tudi Kos, Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori, št. 79 (1482 X 14), str. 138-139 in št. 113 (1519 III 26), str. 164.

43 ASG, 1507, fol. 113-118.

44 Kos, K zgodovini Gorice v srednjem veku, I, str. 9; Cavazza, *L'eredità medievale*, str. 148.

45 BSI, 1530, fol. 111-114.

46 Cavazza, *Die Häuser Dornberg und Tasso*, str. 57.

47 Gl. BSI, 1530, fol. 110-110v. Mestne pravice je na prebivalce Travnika razširil Ferdinand I. leta 1556 (Coronini, *L'espansione del centro storico*, str. [74]).

48 Coronini, *Lo sviluppo territoriale della Contea di Gorizia*, str. [250].

49 Cavazza, *L'esperienza dell' Austria Interna*, str. 188. V bližnji okolici (*D'intorno la Terra di fora*) je živelo 265 ljudi.

50 Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia*, I, str. 181; Antonello, *Lo sviluppo urbano*, str. 264.

33 Kos, Solkan v srednjem veku, str. 135-137; Pavlin, Solkan, str. 42-49.

34 Kos, Goriška Brda v srednjem veku, str. 34-73.

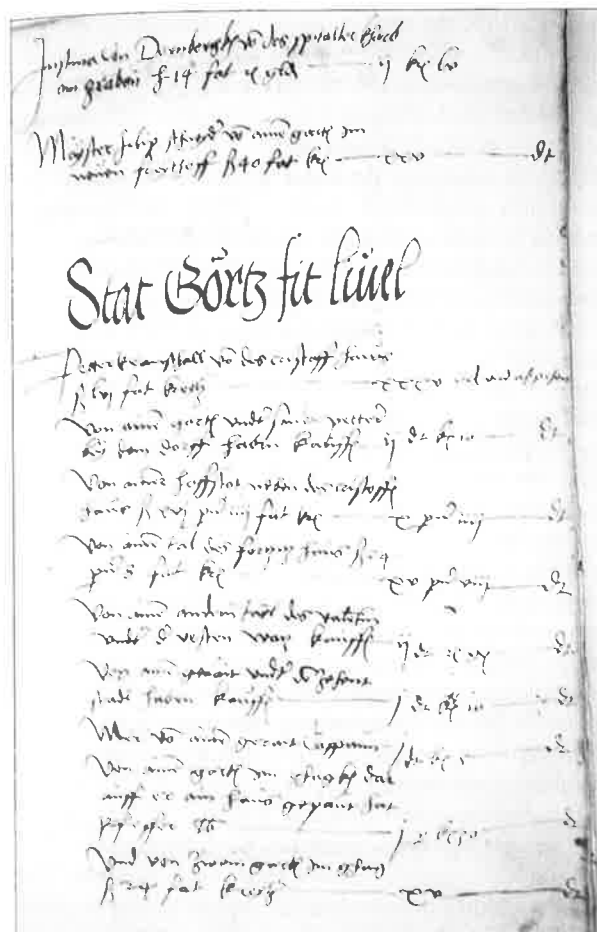
35 Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia*, I, str. 150; Della Bona, *Osservazioni ed aggiunte*, str. 47; prim. BSI, 1530, fol. 44v.

36 Kos, *Gradivo*, V, št. 326, str. 172; Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 26; Cadau, *L'abbazia di Rosazzo*, str. 68. Vidnejša rožaška posest v tem delu Goriške je bila še v Batujah z desetimi hubami in v Lokavcu z osmini.

37 Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 38-39; Štih, *Vloga ministerialov*, str. 151-153.

38 ASG, 1507, fol. 131-135.

39 ASG, 1507, fol. 29v-30.

Libelarični zakup v Gorici leta 1530 (BSI, MS 137 Civ – 11.297 Civ, Urbar 1530, fol. 111).

Hiše so imeli od goriškega urada v zakupu ne le meščani (in vaščani), pač pa tudi plemiči (in taki, ki so bili v kratkem plemeniteni): Virgil von Graben, člani dveh vej družine Thurn (della Torre), Dornberški, veletrgovca Anton Lant(h)ieri, ki se je prav takrat selil iz Ljubljane v Gorico, pa goriški kancler in notar Friderik Attems (s kar štirimi hišami),⁵¹ renški gospod Štefan Hofer, člani družin Raschauer, Prodolon, Rabatta, Bruederle, Raphael, Hinter der Vesten, Orzon, de Grazia. Goriškega plemstva ni bilo zelo veliko in šlo je (večinoma) za nižje plemstvo, je pa število "modrokrvnih" naraščalo in tja do leta 1566 doseglo okrog 12% vseh Goričanov.⁵²

Več prebivalcev Gorice je predvsem v Spodnji Gorici in pretežno bližnji goriški okolici uživalo razna zemljišča, praviloma manjših površin. Izmed številnih toponimov, ki se v tej zvezi v urbarjih omenjajo, naj tu izpostavimo dva na Novogoriškem: Bela Nedelja (*Bey dem Weyssenn sun-*

tag)⁵³ pod današnjo kromberško pokopališko cerkvijo sv. Trojice in Pri stari opekarni (*Bey dem Altenn ziegloffenn*) pri poti od Gorice proti Beli Nedelji. Goričani so imeli zemljo tudi precej daleč od mesta – na primer ob Lijaku.

Prav ob Lijaku, ki se prebija čez plodne ravnice do reke Vipave, se je že pod goriškimi grofi nahajalo veliko območje dominikalne zemlje. Tudi gozd Panovec, ki je bil zaradi bližine in kvaliteta lesa za deželnega kneza velikega pomena, je bil v neposredni deželnoknežji rabi. Na dominikalnem zemljišču so morali goriški podložniki iz mnogih vasi goriškega deželnoknežjega gospostva opravljati raznovrstno tlako, ki jo je Milko Kos podrobno opisal.⁵⁴ Verjetno je tudi del današnjega območja Nove Gorice svoj čas spadal v sklop dominikalnih zemljišč, ki pa so se nasploh ravno na prehodu v novi vek deloma spreminjala v rustikalno zemljo.

Nekatere upravno-sodne značilnosti v goriškem gospostvu

V goriški grofiji so goriški grofje in za njimi Habsburžani postavljali na čelo posameznih uradov deželnoknežjih gospostev upravnike, ki so se imenovali kar uradniki (*ambtman*, v italijanščini tudi *esator*, ponekod na Slovenskem so takemu uradniku rekli valpet⁵⁵), ki so skrbeli predvsem za gospodarsko in finančno plat gospostva.⁵⁶ Upravnik je moral letno polagati obračun komisiji, ki ji je načeloval glavar.⁵⁷ Za svoje delo je del dohodkov prejemal kar od nekaterih goriških kmetov v Šempasu, Skriljah in Stomažu, ki so bili izrecno podložni njemu oziroma uradu (*des ambtman pawr(en)*).⁵⁸

Pomemben člen gosposčinske nižje uprave so bili župani (*suppan*), postavljeni na čelo žup. Župane so praviloma izbrali iz svojih vrst kmetje sami, potrdila pa sta jih večinoma deželski sodnik in upravnik ali le eden izmed njiju, v primeru plemiškega patrimonialnega sodstva pa imetnik sodne oblasti. Župan je kot "posrednik" med zemljiškimi gospodom in soseskami moral skrbeti zlasti za izpolnjevanje podložniških obveznosti kmetov v župi. Poskrbel je za gosposčinske uradnike, ko so se ti mudili ob raznih službenih priložnostih v posameznih soseskah, opravljal pa je lahko tudi

⁵³ Iz leta 1515 je ohranjena tudi slovenska različica: *Wella nedeylla* (ASG, busta 257, fasc. 654 – *Urbar der hoch geertenn Muetter Cristi vns(er) frawenn ... 1515*, fol. 50v).

⁵⁴ Kos, Na Lijaku in Okroglici pred 500 leti, str. 338–343; Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 152–195.

⁵⁵ Vilfan, *Zemljiška gospostva*, str. 168.

⁵⁶ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 59–60 (s podrobnim opisom njegovih nalog).

⁵⁷ Bizjak, *Ratio facta est*, str. 171.

⁵⁸ ASG, 1507, fol. 84v, 93, 133v.

⁵¹ ASG, 1507, fol. 114v.

⁵² Cavazza, *L'esperienza dell' Austria Interna*, str. 188.

druge naloge (npr. lovske obveznosti, evidenca nad izkrčeno zemljo). V zameno je bil župan deležen nekaterih privilegijev, ki so se dostikrat razlikovali od župe do župe, kakor oprostitev od nekaterih dajatev in tlake ali ponekod tudi uživanje župne kmetije – županice.⁵⁹ Župan je lahko imel celo svojega kmeta (zaimek "svoj" se je najbrž nanašal le na dajatve, ki jih je moral določeni kmet oddati županu). V Skriljah in Stomažu je leta 1507 Simon Hlebec imenovan kot kmet župana Primoža Vrčona pri kar dveh kmetijskih obratih.⁶⁰

Župe (*supp*) v goriškem gospostvu, ki so jim načelovali župani, so v nekaterih primerih obsegale več sosesk (*nachparschafft, comaun*). V Gorah ob Soči so bili na primer kraji na desnem bregu reke (Prilesje, Plave, Anhovo in Gorenje Polje) ena župa, na levem bregu pa Deskle z Rodežem druga. V višjih legah so številni banjski zaselki tvorili eno samo veliko župo, enako velja tudi za hribovska naselja ob Idriji. Precej velike župe so bile v Vipavski dolini: Šempas, Ozeljan, Šmihel in Osek so tvorile eno samo župo, tako tudi Selo, Gojače in Batuje, pa Kamnje, Dobravlje in Stomaž. V furlanskih vaseh je bila vsaka soseska praviloma svoja župa.⁶¹

Med upravnikove služabnike spadajo biriči (*scherg*), ki so ravno tako izhajali iz kmečkega stanu. Njihova funkcija izvrševanja odredb gosposke je bila razpotegnjena čez več sosesk in žup. Za celotne Gore je verjetno opravljal svoj posel en sam birič, v vzhodnem delu Podgorja je bil "biriški center" v Skriljah oziroma v Stomažu, v zahodnem pa v Šempasu. Vsaj še eden je moral biti zadolžen za ravninski del goriškega gospostva. Biriči so bili oproščeni dajatev od deželnoknežje zemlje, ki so jo obdelovali.⁶² Zanimivo je krajevno sovpadanje delovanja biriča in še enega vaškega "funkcionarja" – sodje (*schoepf*). Tudi sodje so bili poplačani z olajšavami pri dajatvah. Tako kot župan je tudi sodja v Skriljah ali Stomažu imel "svojega" kmeta (*des schoppffen pawr*).⁶³ Na rabo slovenske besede sodja spominja priimek, ki izhaja z Banjšic (Podlaka): Sodja/Sodjevič.⁶⁴

Sodja vsekakor spominja na določeno kmečko avtonomijo, ki se je odražala v kmečkem prisedništvu, in je bila značilnejša tam, kjer ni bilo (veliko) plemiškega patrimonialnega sodstva, kar je

bilo kar tipično za Goriško.⁶⁵ Goriško gospostvo je bilo kot gospostvo "višjega tipa" tudi deželskosodno gospostvo (po štetju iz leta 1566 je bilo v goriškem deželskosodnem gospostvu 12.649 ljudi⁶⁶), ki so mu bili podrejeni tudi podložniki, ki so bili sicer zemljiško podložni kakemu drugemu fevdalnemu gospodu.⁶⁷ Sodno oblast nad goriškimi vasmi je večinoma imelo deželsko sodišče, ki ga je vodil deželski sodnik (*landrichter*) oziroma gastald (*gastaldius contractae, gastaldo del paese*) – leta 1507 je to funkcijo opravljal Gregor Kolbel (Kelbel, Kölbel)⁶⁸ – od tega pa je šla apelacija na glavarstvo. V soseskah, kjer si je plemstvo pridobilo sodno pravico, je šlo v veliki meri za nižje sodstvo (*prima instantia*) in je bilo ponekod omejeno le na ožji del vasi – britof (obmejen prostor okoli cerkve). Tam se je običajno sodilo v času cerkvenega shoda (proščenja).⁶⁹ Med plemiškimi družinami s patrimonialnim sodstvom v prvi polovici 16. stoletja velja omeniti prvenstveno Thurne (della Torre) iz dveh vej – vipolške (Gornje Cerovo, nižje in višje sodstvo v Vipolžah in nekaterih furlanskih vaseh) ter svetokriške veje (Vipavski Križ, Ravnica).⁷⁰ Število jurisdicentov je vidno naraslo šele konec 16. in posebno v 17. stoletju v povezavi z velikimi finančnimi potrebami dvora.⁷¹

Agrarna podoba podeželja

Rustikalna deželnoknežja zemlja je bila praviloma razdeljena na kmetije, v urbarju imenovane huba, še pogostejše pa *gut*. Pustot je bilo razmeroma malo (okrog 5%) – zdi se torej, da nedavni turški vpadi niso globlje zarezali v goriško tkivo, ali pa je bila rekonvalescenca od konca 70-ih let 15. stoletja, ko so bili vpadi najhujši, a tudi še na primer leta 1499, dokaj hitra. Tudi polovične kmetije – nastale so z delitvijo cele – se v deležu ne povzpnejo veliko čez 10%.

Habsburško-beneška vojna te podobe bistveno ni spremenila oziroma so se zadane rane hitro zacelile. Beležimo le nekaj več pustot, število kmetij pa se je celo nekoliko povečalo – do leta 1530 za slabih deset odstotkov – in že preseгло število 300,

⁵⁹ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 64–67; Vilfan, Soseske in druge podeželske skupnosti, str. 42–43. Kos (Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 152–195) izčrpno navaja župane v posameznih župah in pravice, ki so jih uživali (izpuščeni so furlanski kraji).

⁶⁰ ASG, 1507, fol. 94, 97, 134.

⁶¹ ARS, AS 1, 02; prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 67–68, 152–195.

⁶² ASG, 1507, fol. 65, 84, 97, 134v; BSI, 1530, fol. 65, 80v, 97.

⁶³ ASG, 1507, fol. 97.

⁶⁴ ASG, 1507, fol. 34v, 67. Od tod očitno izhaja še danes prisoten priimek Sedevič.

⁶⁵ Vilfan, Soseske in druge podeželske skupnosti, str. 64; Vilfan, *Zemljiška gospostva*, str. 169–170.

⁶⁶ Panjek, *Terra di confine*, str. 42. S tem niso mišljeni vsi prebivalci Goriške, temveč tista večina, ki je bila podrejena goriškemu gastaldu.

⁶⁷ Vilfan, *Zemljiška gospostva*, str. 85–86, 163–164.

⁶⁸ BSI, Ms 65, p. 7, 20; Della Bona, *Osservazioni ed aggiunte*, str. 61.

⁶⁹ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 60–61.

⁷⁰ ARS, AS 1, 02; Morelli, *Istoria della Contea di Gorizia*, I, str. 150.

⁷¹ Porcedda, *Nobiltà e Stati provinciali*, str. 102–105; Porcedda, "Un paese di sè piccola estensione [...]", str. 19–21, 28 (op. 69, kjer je naveden seznam goriških jurisdicentov iz leta 1568 po primarnem viru iz dunajskega Haus-, Hof- und Staatsarchiva).

skupaj z manjšimi kmetijami (okrog petina vseh kmetij), imenovanimi *korb*, ki bi jih praviloma lahko enačili s kajžami, se je že bližalo številu 400. Kajže so se oblikovale zlasti prav v 15. in 16. stoletju ob že obstoječi vaški hubni razdelitvi, praviloma na novo izkrčenem, gmajnskem ali tudi dominikalnem zemljišču.⁷²

O pravnem položaju podložnikov v odnosu do njihovih kmetij lahko sklepamo le posredno, zdi se pa, da je bil kupnopравни zajem, ki je omogočal podložniku prodajo in dedovanje zemlje, še (skoraj) nepoznan. Delna podelitev kupnega prava oziroma prevedba nekupnega v kupnopравни zajem, je bila značilna za deželnoknežjo zemljo nekaj desetletij kasneje.⁷³ Na začetku habsburške oblasti na Goriškem je bilo morda značilno zakupno pravo (po katerem je kmet lahko užival kmetijo do smrti) ali pa še bolj, vsaj teoretično, po analogiji s Pustriško dolino,⁷⁴ prosta saja (kjer je lahko zemljiški gospod po svoji volji odsadil kmeta od kmetije). V urbarju iz 1507 ni dokazov, da bi na deželnoknežjih kmetijah že poznali kolonat, ki je sicer ravno v 16. stoletju pod beneškim vplivom vse bolj prodiral v marsikatero goriško vas in s katerim se je razširil predvsem navadni zakup (*affitto semplice*).⁷⁵ V urbarju iz leta 1530 pa že najdemo kakšen droben namig o prisotnosti te vrste kolonata na Goriškem, in sicer ko gre za oddajo pridelkov *auff halbenschafft* (spolovina).⁷⁶ Nasprotno pa so predvsem prebivalci Gorice že dobro poznali libelarični zakup (*affictus livelli, fitliuel*).⁷⁷

Med gospodarskimi objekti, od katerih se plačujejo dajatve, naj najprej omenimo mline (*mull*), ki so se nahajali ob raznih vodnih tokovih, predvsem na reki Soči, pa tudi Vipavi in raznih potokih (Vrtojbi, Pevmici, Slatni, pa leta 1530, ko je število zabeleženih mlinov precej višje, Birši (Versa), Idriji, Trebušici in drugih manjših potokih). Ob vodnih virih naletimo tudi na manjšo valjalnico (*walckh stampff*) v Zapotoku pod Korado in usnjarno (*lederhaws*) nekje na Vrtojbi,⁷⁸ pa verjetno ob Hublju (1530) strgarski obrat (*draxlaray*) z obrtniki iz Bergama.⁷⁹

Mlini so bili različnih velikosti in zmogljivosti. Posebno na Soči, od Solkana pa tja do sotočja Soče in Vipave, je stalo nekaj pomembnih mlinov, kar lahko sklepamo na osnovi višine dajatev pa tudi uglednosti imetnikov. Med temi je bil morda še najpomembnejši tisti na Stražcah pri Gorici, ki ga

je imel *Piero Gracia* iz Čedadada in je najbrž pripomogel k družbenemu vzponu te družine, ki se je tedaj ustalila v Gorici in bila kmalu prišteta med goriško plemstvo.⁸⁰

Ob večjih vodnih tokovih so nekateri deželno-knežji podložniki imeli brod (*vrfar*). Nedaleč od Gorice je sovodenjska soseska upravljala kar dva broda, enega čez reko Sočo proti Majnicam in drugega čez Vipavo.⁸¹ Strateški pomen Majnic je znan že v antičnem obdobju, saj je tam potekal najpomembnejši prehod iz Vipavske doline proti Ogleju.⁸² Po uničenju (pozno)antičnega mostu se je pomen tega območja ob Soči v srednjeveškem obdobju zmanjšal, tudi zaradi aktualnejšega severnejšega prehoda čez reko pri Ločniku,⁸³ toda sovodenjski brod je vendar ohranjal določeno kontinuiteto. Tudi v Vrši (Versa) blizu sotočja Tera (Torre) in Idrije (Iudrio) in ob izlivu Birše (Versa) v Idrijo sta prav tako delovala dva broda.⁸⁴

Nič posebnega ni za vinorodno Goriško, da se je plačevalo od kleti. Kletarina je bila značilna vsaj za briško Kozano.⁸⁵ Osamljena sta namiga na oljkarstvo (torklja – *oellstain* v Kojskem⁸⁶) in čebelarstvo (čebeljak – *trun* na števerjanskem travniku⁸⁷), kar pa ne pomeni, da ti dve dejavnosti na Goriškem nista bili razširjeni.

Dodajmo še nekaj specifičnih objektov obdavčitve, kakor so krčma (*taferenn*) pri cerkvi sv. Janeza v Vrtovinu,⁸⁸ komunski mesnici (*fleyschpanckh*), ena v Skriljah ali Stomažu, druga v goriškem mestu,⁸⁹ nedaleč stran pa še pekarna (*pachhoffenn*),⁹⁰ ali pašnja (*haldt*), ki jo je soseska sv. Stefana v Levpi imela zelo daleč od svoje vasi – nad "Črniškimi planinami" (*Tschernischer alben*).⁹¹

Obveznosti podložnih goriškemu uradu

O agrarnem gospodarstvu na Goriškem nam povedo marsikaj tudi raznotere dajatve. Naturalne in denarne dajatve so se prepletale, a pri prevladujoči obremenitvi podeželskega prebivalstva – pri rednih, pravnih dajatvah (*zins, recht*)⁹² – je v ospredju vnaprej določena količina naturalij. Agrarno produkcijo je iz dajatev možno povzeti le

⁷² Blaznik, Enot individualne posesti, str. 169.

⁷³ Vilfan, Agrarna premoženjska razmerja, str. 431 sl.; Pavlin, Primer uveljavljanja, str. 289–302.

⁷⁴ Brandstätter, Die soziale Lage, str. 38.

⁷⁵ Vilfan, Agrarna premoženjska razmerja, str. 426–427, 441; Stres, Oris kolonata, str. 175.

⁷⁶ BSI, 1530, fol. 1, 110.

⁷⁷ ASG, 1507, fol. 113 sl.

⁷⁸ ASG, 1507, fol. 77, 103v.

⁷⁹ BSI, 1530, fol. 100v.

⁸⁰ ASG, 1507, fol. 123. O goriških začetkih družine De Grazia gl. Panjek, *Terra di confine*, str. 108; Pavlin, Primer uveljavljanja, str. 293–294.

⁸¹ ASG, 1507, fol. 25v.

⁸² Bratož, Soča in prehodi čez reko v antiki, str. 27–49, posebno 30 in op. 18.

⁸³ Mor, Prima del "Castrum Gradisca", str. 31, 33.

⁸⁴ ASG, 1507, fol. 26v.

⁸⁵ ASG, 1507, fol. 107v–108.

⁸⁶ ASG, 1507, fol. 59v.

⁸⁷ ASG, 1507, fol. 110.

⁸⁸ ASG, 1507, fol. 91v.

⁸⁹ ASG, 1507, fol. 92v, 114v.

⁹⁰ ASG, 1507, fol. 115.

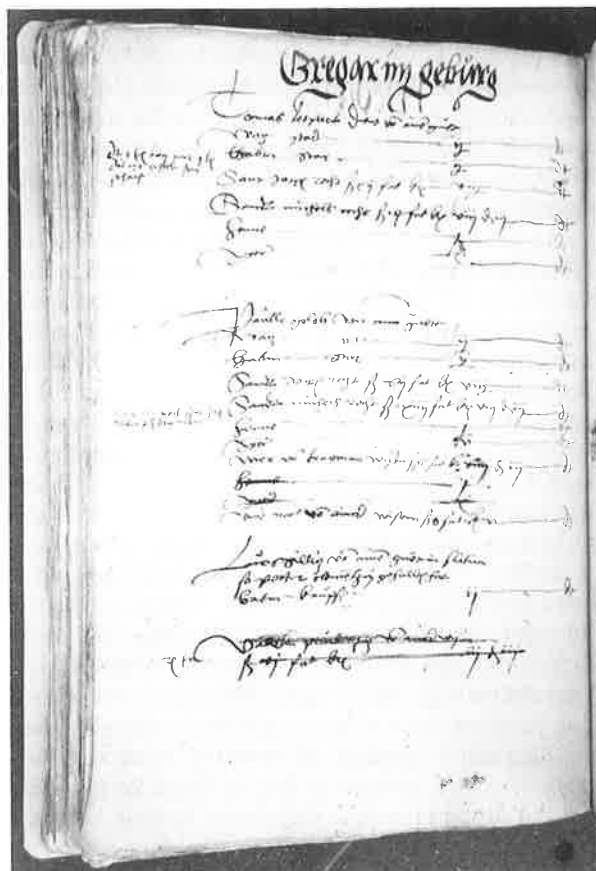
⁹¹ ASG, 1507, fol. 69.

⁹² Blaznik, Podložniške obveznosti, str. 247.

delno. Med naturalnimi dajatvami je pač v ospredju žito (*traid*). Zelo izrazito prevladujeta pšenica (*waycz*) in oves (*haberenn*). Goriški podložniki so bili leta 1507 dolžni oddati okrog 250 starov pšenice in 330 starov ovs. ⁹³ Najbolj so polnili goriške kašče z žitom s solkanskega in z grgarskega polja. Ostale vrste žita so bile, kolikor lahko sklepamo na osnovi dajatev, bistveno manj prisotne. Nekoliko pogostejše naletimo še na ječmen (*gerstenn*) na Banjšicah, kjer je pšenice malo, in na rž (*rockhenn*), proso (*hirsch*) pa so dajali le kot desetinsko dajatev. ⁹⁴ V Solkanu, Črničah in Križu so med dajatvami za gosposkino kuhinjo tudi pogaje (*pogatschenn*). Od sadja oziroma sadežev se omenja le kostanj (*kestenn*), ki ga je bilo po dajatvah sodeč obilo v Števerjanu.

Goriški vinorodni kraji so marsikje narekovali vinske dajatve. Posamezne sorte vina se ne omenjajo, pač pa gre le za osnovno delitev vina (ali mošta) na rdeče, imenovano običajno kar teran (*terrant*, redko *rotter wein*), in belo vino, poimenovano rebula (*reinfal*, *reinfo*). Vinske dajatve so bile del običajnega činža ponekod v Vipavski dolini (Vrtovin, Skrilje, Stomaž, Lokavec, Križ) in v Brdih (največ v Števerjanu), drugod pa je bilo vino vključeno le v desetinske dajatve, grozdje pa so dajali od vinskih gor. ⁹⁵

Posebno področje na Goriškem so Gore, kjer je vodilna kmetijska panoga živinoreja, kar se odraža tudi v pogostih tovrstnih dajatvah. Kar nekaj banjških kmetov je moralo dajati prašičke (*frischling*). ⁹⁶ Mnogokje v Gorah pa so bile naturalne dajatve že spremenjene v denarne. Tudi prave dajatve o Jurjevem in Mihelovem (Grgar, Trnovo) najbrž spominjajo na starodavno oddajo živali. ⁹⁷ Drobnico

Grgar so uvrščali med vasi "V gorah" (BSI, MS 137 Civ - 11.297 Civ, Urbar 1530, fol. 60v).

(*klain viech*), to je jagnjeta in kozliča (*lemper vnd khicz*), ki je bila včasih očitno bolj razširjena kot danes, so dajali kot desetinsko dajatev, ne samo v Gorah, temveč tudi v nekaterih drugih goriških krajih. Med dajatvami je tudi planinski/alpski sir (*albenn khess*) na Banjšicah (Levpa, Kanalski Lom) in 1530 "mali sir" v Čepovanu (*kleine kasl*). ⁹⁸

Splošno razširjen in pogost činž za goriško gosposkino kuhinjo so bila jajca (*ayr*) in kokoši (*henn*) ter kopuni (*cappaun*). Soseska v Selu je bila obremenjena z redko dajatvijo – jerebicami (*rephuenner*), kar je bilo morda v zvezi z določenimi pravicami do lova. ⁹⁹

Denarne dajatve so bile pogostejše pri podložnikih v oddaljenejših krajih. Od večine kmetij v banjških vaseh se je plačevalo le v denarju, česar v drugih vaseh goriškega gospostva skorajda ne srečamo. Povprečno je banjška kmetija plačevala okrog 200 soldov. ¹⁰⁰

⁹³ Star je bil glavna votla mera in je v goriškem gospostvu štel šest t. i. (goriških) kupnih mer (*khaufmass*, *pesinal/pesonal*). Mere so se sploh od gospostva do gospostva razlikovale, zato so tudi nosile imena po sedežih (večjih) gospostev (na primer krminska, oglejska, čedajska mera). Težko je določiti volumen takratnega stara z današnjimi merskimi enotami. Po nekaterih primerjavah na osnovi določenih navedb v urbarju bi lahko goriški star meril ok. 100 litrov (prim. Panjek, *Terra di confine*, str. 15; Perusini, *Vita di popolo in Friuli*, str. 251), a je to vprašanje še odprto.

⁹⁴ ASG, 1507, fol. 138v.

⁹⁵ Tudi pri vinskih merah je bila v rabi posebna goriška mera (*Goerczer mas*). V ospredju je orna vina (*vrenn*), ki je bila enakovredna šestim vedrom (*emper*), uporabljali pa so še čeber (*zuber*), ki je štel štiri vedra (prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 87). Precej možno je, da je goriška orna merila 97,01 litra, čeber 64,67 litra, vedro pa 16,17 litra (gl. Panjek, *Terra di confine*, str. 15; Stanisci, *Nota metrologica*, str. 131).

⁹⁶ *Frischling* je sicer lahko pomenil tudi jagnje (Blaznik, *Podložniške obveznosti*, str. 248).

⁹⁷ Prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 78. V habsburški Istri sta bili jurjevica in pravica sv. Mihaela vezani na število drobnice (Juričič Čargo, *Gospodarski razvoj*, str. 52-53).

⁹⁸ BSI, 1530, fol. 71.

⁹⁹ Prim. Blaznik, *Podložniške obveznosti*, str. 248.

¹⁰⁰ V obtoku ni bila le ena valuta in v rabi so bili različni računski sistemi (prim. Vilfan, *Temelji in razvoj*, str. 23). Števna enota funt (libra) denarjev je šela 120 soldov; drugi način štetja je marka, ki je šela 160 soldov (prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 88; ASG, 1507,

Poleg pravnih dajatev je moč slediti še raznim drugim specifičnim davščinam. Novi činž (*new zins*) v Gorici in Šempetru¹⁰¹ najbrž res pomeni novopridobljene dajatve goriškega urada.

Libelarični zakup (*fitliuel*)¹⁰² je bil na Goriškem prisoten že vsaj v 14. stoletju.¹⁰³ Tako kot navadni zakup se je v deželi uveljavil pod vplivom bližnjih italijanskih mest. Gre v osnovi za najemnino za zgradbe in zemljišča, ki so bila oddana v zakup prebivalcem mest. Zakupnina je bila pri tem zakupu dedna in odsvojljiva.¹⁰⁴

Nekatere dajatve v urbarju so specifične glede na "predmet obdavčitve", kakor že omenjena kletarina (*von kelleren*), ali travarina (*von wiszmachten, grasgelt*), ki so jo plačevali od travnikov na širšem območju Vipolž in Vileša (Villesse), tu tudi od krčevin (*von gewtteren*) – morda bi smeli ta dac imenovati "trebeznina".¹⁰⁵

Ognjiščina (*fewr gelt*), dajatev od ognjišča – bivališča, je v urbarju zapisana le pri petnajstih prebivalcih v Križu,¹⁰⁶ ki je bil že obzidan tabor, se pa sicer (še) ni bistveno ločil od ostalih sosesk v gospostvu tja do leta 1532, ko je bil povzdignjen v mestno naselbino.¹⁰⁷

Činž od planin (*alben gelt*) so dajali od treh planin (pašnikov) v goriških Gorah nad Vipavsko planino – na Trnovem (*auff dem Ternow*), na Čavnu (*in Tschaffin*) in v "Lokavških planinah" (*albenn im Lockhawecz*).¹⁰⁸ Planine so namreč kot neobdelan svet pravno spadale v teritorialno zemljiško gospostvo in zemljiški gospod je dajal planinske pašnike v zajem posameznikom.¹⁰⁹

Gorščina (*pergkrecht gelt*) se je plačevala od goric, to je od vinogradov v nekaterih goriških vinorodnih krajih, ki so bili izvzeti iz hubne razdelitve in so bili zasajeni na izkrčeni zemlji. Gre predvsem za gorice v krajih v goriški okolici in Vipavski dolini, pa v manjšem obsegu v Brdih in celo v eni "gorski" soseski – v Desklah, čeprav je bila deskanska gorščina v skladu s slabšimi vino-

gradniškimi pogoji ustrezno manjša.¹¹⁰ Obdelovalci goric so dobili vinograde v gorica v zakup po gorskem pravu, ki je bil deden in svoboden, sogorniki pa niso bili le iz kmečkega stanu, temveč tudi meščani, cerkvene ustanove in celo plemiči.¹¹¹ Taka pisana socialna struktura je očitno najbolj veljala za dve "goriški" gorici – *Fencken* in *Skofey*.¹¹² Tam srečamo leta 1507 med mejaši na primer Hansa Thurna, Leonharda Dornberškega, renškega gospoda Štefana Hoferja, Antona Rabatto, Neuhauserja, Jošta Hinter der Vesten (Postcastro), frančiškanske brate in goriškega notarja Johanna Khetnerja. Gorski denarič (*bergkpfening*) je znašal tri solde in pol na vinograd, oddali pa so tudi desetino grozdja.¹¹³

Sicer je desetina (*zehent*) bremenila tudi uživalce deželnoknežje rustikalne zemlje. Dajali so jo od vina (lahko tudi mošta),¹¹⁴ žita in/ali drobnice (jagnjeta in kozličji). Podobno kot za zemljo je tudi za desetino v neki soseski veljalo, da so je bili lahko deležni različni fevdalni gospodje. Aktualnemu župniku so v nekaterih goriških vaseh plačevali dejansko štirideseti del dajatev oziroma četrtni del desetine (*quarantesima*).¹¹⁵ Goriški urad je leta 1507 pobiral desetino žita, vina in drobnice le v Križu in Lokavcu, desetino vina in žita v Ozeljanu, Šempasu, Bukovici in Peči, desetino vina in drobnice v Kromberku (tedaj imenovanem Stran), desetino žita in drobnice v Grgarju, na Banjšicah in v Čepovanu pa je prišla v poštev le desetina drobnice.

Izvorno je bila z delovanjem Cerkve povezana tudi odvetščina (*vogtey*), ki so jo plačevali običajno podložniki neke cerkvene institucije z namenom, da bi jo posvetni zemljiški gospod zaščitil. Večina je v urbarju odvetščina sporadično omenjena pri raznih posameznih kmetih, včasih pa je naložena kar celi soseski, kakor velja za sosede v beneškoslovenskem kraju Oborča pod Staro Goro (*die nachperschafft von Oberczy*),¹¹⁶ za štirinajst Križanov, ali za Črničje, ki so bile, domnevamo, dolžne plačevati odvetščino v imenu samostana v Rožacu.¹¹⁷ Z odvetščinskimi dajatvami goriškim grofom in za njimi Habsburžanom je bilo precej

fol. 135v). V obtoku je bila beneška libra (laški funt), ki pomeni nekaj drugega kot omenjena števna enota; štela je 20 soldov. Maksimilijanova denarna reforma (Vilfan, Temelji in razvoj, str. 25) je utemeljila renski goldinar s 60 krajcarji, denar, ki se je na Goriškem vidneje razširil sredi 16. stoletja, a hkrati ni izrinil beneške valute. Razmerje med soldom (S) in krajcarjem je 8:5. Za lažjo predstavo o realni vrednosti: pogača je bila v letu 1507 vredna en sold, kokoš štiri, kopun pa sedem soldov. 200 soldov bariške kmetije je torej pomenilo 200 pogač ali 50 kokoši.

¹⁰¹ ASG, 1507, fol. 103–107.

¹⁰² ASG, 1507, fol. 113–124v.

¹⁰³ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 92.

¹⁰⁴ Vilfan, *Agrarna premoženjska razmerja*, str. 427.

¹⁰⁵ ASG, 1507, fol. 107v–108(111v), 126v–128, 129–129v.

¹⁰⁶ ASG, 1507, fol. 125v.

¹⁰⁷ Golec, *Nastanek in razvoj*, str. 378.

¹⁰⁸ ASG, 1507, fol. 136.

¹⁰⁹ Vilfan, *Agrarna premoženjska razmerja*, str. 429–430.

¹¹⁰ ASG, 1507, fol. 136v–137.

¹¹¹ Vilfan, *Soseske in druge podeželske skupnosti*, str. 66; Vilfan, *Agrarna premoženjska razmerja*, str. 428.

¹¹² "Škofija" (morda se je v bližini nahajal tudi *Fencken*) se je razprostirala ob poti proti Markovemu hribu z goriške strani oziroma iz Podturna (ASG, 1515, busta 257, fasc. 654, fol. 58: *in der Schkhoffay ... weg gen sandt Marx*; Chiesa, *Il Brodis di S. Roc*, str. 32–33).

¹¹³ ARS, AS 1, 06–*Schkhoffay vnd Fencken 1507*.

¹¹⁴ Solkanecem je leta 1530 (BSI, 1530, fol. 33v) izrecno zapovedano, da so dolžni dati desetino rebule v obliki mošta (*zehennt vonn ranuoll ... most weyss*).

¹¹⁵ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 81.

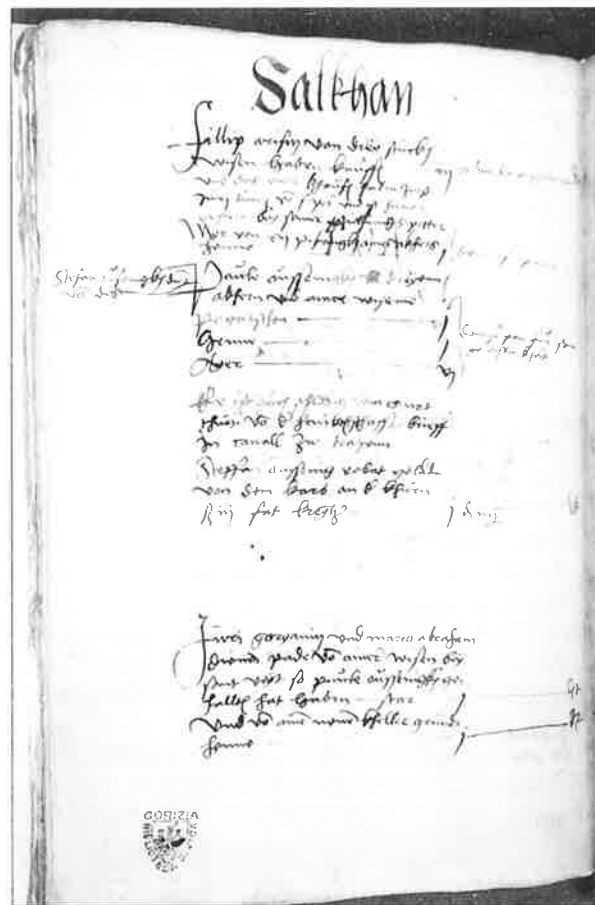
¹¹⁶ ASG, 1507, fol. 77. Pisar je to informacijo zapisal k za-selku Zapotok, ki pa leži na levem bregu Idrije.

¹¹⁷ ASG, 1507, fol. 126, 88v.

"zaznamovano" furlansko območje vzhodno od reke Ter (Torre), posebno področje Vileša (Villesse).¹¹⁸ Morda so iz teh vasi plačevali odvetsčino v imenu oglejske Cerkve.

Podrejenost mestne občine deželnemu knezu odseva iz visoke vsote denarja, ki ga je moral oddati vsakokratni mestni sodnik na dan sv. Jurija goriškemu uradu na račun mestnega sodstva.¹¹⁹ Ta *statrichter gelt* v pavšaliziranem znesku 2240 soldov je leta 1507 moral zagotoviti mestni sodnik *Marczinckho*, po rodu Čeh.¹²⁰ Po zapisu iz leta 1523 so goriški podložniki plačevali še druge dajatve – lovščino, obveščevalni denar proti Turkom, pa davek deželnemu knezu, ki pa v goriškem uradu običajno ni bil obvezen, so ga pa nekatere soseske prostovoljno plačevale kot "pomoč" (*hilt*) in "poklon" (*eergelt*).¹²¹

V nekaterih goriških soseskah srečamo še kakšne posebne služnosti. Čepovanci in prebivalci Kromberka, ki so obdelovali deželnoknežje kmetije, so na primer morali po potrebi izdelovati obroče za čebre.¹²² Čepovancem je bilo po habsburško-beneški vojni naloženo, da so goriški urad oskrbovali tudi z lesom za gradbene potrebe goriškega gradu (*gros gehultz zum paw des geschlos Görtz*).¹²³ Križani in Lokavčani pa so bili dolžni zagotoviti en zapah (*rigel*) na hubo za grajske skrinje (*khastenn laden*).¹²⁴ Poštno obarvano služnost pa je opravljal Solkanec Pavel *Ossennickh*, ki je moral po potrebi nositi pisma z goriškega deželnega glavarstva v Kanal.¹²⁵ Ta starodavna služnost se je ohranila v družini Ovsenik celo 16. stoletje.¹²⁶ Za poštno povezavo v druge smeri so bili pooblaščen posamezni kmetje iz drugih vasi v bližini Gorice. Po zapisu iz leta 1523 je nosil pošto v Rihemberk Šempeterc; v Ločniku so bili dolžni prenašati pisma v "furlansko smer" – v Krmin, Gradišče (Gradisca d'Isonzo) in Šlovrenc (San Lorenzo Isonzino); za poštno povezavo proti Devinu in Tržiču pa so skrbeli Doberdobčani.¹²⁷ V tej poštni mreži manjka pravzaprav le še povezava z vipavskim gospostvom, ki je najbrž tudi morala obstajati.

V Solkanu je imel deželni knez veliko zemlje (BSI, MS 137 Civ – 11.297 Civ, Urbar 1530, fol. 25v).

V urbar so sicer beležili tudi oddaje dajatev za tekoče leto in obvezanci so v glavnem izpolnjevali svoje obveznosti, pri čemer so nekateri poravnali dolgove z zamudo.

Pri neizpolnjenih obveznostih je šlo v dveh primerih za odkrit upor in zavračanje plačila dajatev, pri čemer pa "upornika" nista bila kmečka podložnika, marveč je bil eden po stanu verjetno meščan (*Bartlme Khrannschal*).¹²⁸ drugi pa nihče drug kot bivši dolgoletni goriški glavar oziroma upravitelj Virgil von Graben, ki ni hotel oddati treh kupnih mer ovsu od travnika v Solkanu, v Pevmi pa je več let nasilno izkoriščal nek deželnoknežji travnik.¹²⁹ Kljub dejstvu, da je ostareli Graben umrl prav v letu 1507¹³⁰ in tako ali tako ni mogel zadostiti zahtevam v urbarju, pa je bilo očitno na Goriškem kar znano njegovo samovoljno obnašanje. Goričani sami so že leta 1500 potožili

¹¹⁸ ASG, 1507, fol. 128–128v.

¹¹⁹ ASG, 1507, fol. 135v; BSI, 1530, fol. 109v (*Ain yedlicher stat richter ... ainem ambt(man) ... von dem stat gricht*). Gl. tudi Czoernig, *Il territorio di Gorizia e Gradisca*, str. 620; prim. Bizjak, *Ratio facta est*, str. 233.

¹²⁰ ASG, 1507, fol. 135v. Prim. Coronini, *Ein Kammer-Urbar*, str. 13.

¹²¹ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 85 in 152–195.

¹²² ASG, 1507, fol. 37v. Prim. Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, str. 163; gl. tudi BSI, 1530, fol. 36.

¹²³ BSI, 1530, fol. 71. Služnost je morala biti novejšega datuma, ker jim je bila na tej osnovi prepolovljena dajatev od pašnika.

¹²⁴ ASG, 1507, fol. 101. Lokavška župa je leta 1530 zbrala 21(?) Kriška pa 33 zapahov (BSI, 1530, fol. 101v).

¹²⁵ ASG, 1507, fol. 28v; BSI, 1530, fol. 25v.

¹²⁶ BSI, Ms 138/139, fol. 60v; Ms 182 Civ, fol. 59v.

¹²⁷ Kos, *Urbarji Slovenskega primorja*, 152, 160, 191.

¹²⁸ ASG, 1507, fol. 103v.

¹²⁹ ASG, 1507, fol. 32, 41v.

¹³⁰ Graben je umrl jeseni leta 1507; 19. oktobra tega leta je še bil med živimi, 22. novembra pa je bil v Gorici prezentiran njegov testament (BSI, Ms 65, p. 39, 47; Della Bona, *Osservazioni ed aggiunte*, str. 39, 46).

Maksimilijanu in pozvali k omejitvi Grabnovih pristojnosti in popravilo krivic, ki jih je povzročil on in nekateri drugi plemiči.¹³¹

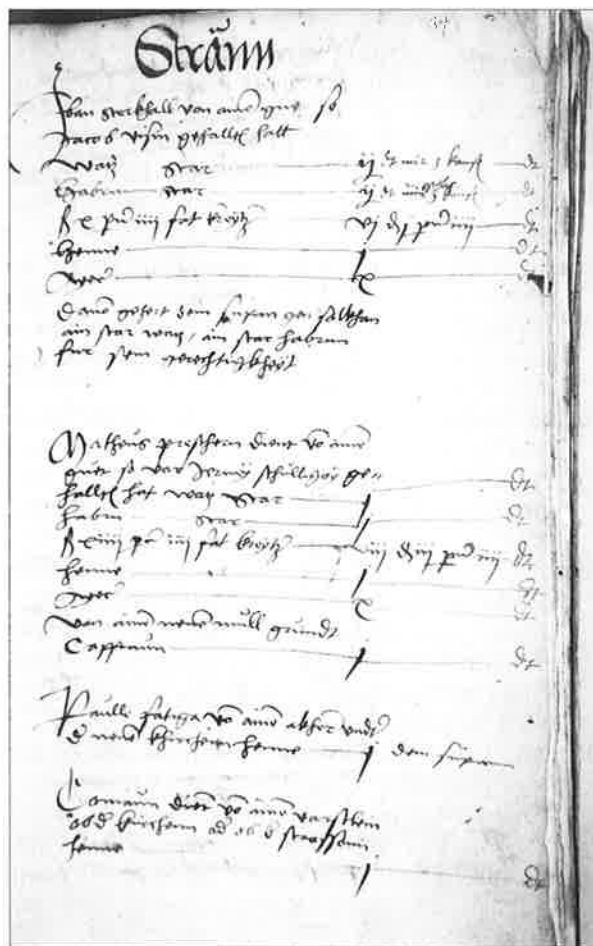
Posameznim kmetom je uspelo nekaj let "zamolčati", da obdelujejo deželno knežjo zemljo.¹³² Leta 1530 je bilo tudi nekaj primerov, ko so posamezni podložniki izrazili svoje nestrinjanje z določenimi dajatvami, ker da jih niso nikoli plačevali.¹³³ V enem primeru v Bukovici se je v tem letu zgodila odslovice (*urlaub geben*) podložnika zaradi neopravljanja predpisanih obveznosti.¹³⁴

Sicer pa je šlo pri neoddaji dajatev za težave posameznih podložnikov zaradi bolezni ali revščine. V Ozeljanu sta iz leta 1507 dva nazorna primera – Matija *Mositsch* je prosil usmiljenje zaradi celoletne bolezni, njegovemu revnemu sosedu Bratulinčiču pa so nekoliko znižali dajatve.¹³⁵ Odpis ali znižanje dajatev – običajno na polovico – je bilo značilno za zemljo, ki je bila še pred nedavnim izkrčena in če je šlo za pustoto, ki jo je bilo potrebno ponovno kultivirati.¹³⁶ Tudi povodenj je povzročila "davčno olajšavo".¹³⁷

Namesto zaključka

Urbar nudi tudi mnogo gradiva za preučevanje imen in priimkov z jezikoslovnega vidika. Priimki sicer še niso povsem standardizirani, a so že v večji meri razširjeni, četudi imajo marsikje še vlogo vzdevkov. To morda še posebej velja pri raznih opredelitvah dejavnosti. "Priimki" kakor *Suppan*, *Staczner*, *Kurszner*, *Schneider*, *Meczger*, *Khramar*, *Schuester*, *Schmidt*, *Mawrer*, *Farnasar*, *Mulner* so pogosti. Veliko je patronimikov s priponskim obrazilom -(č)ič in pri teh v veliki večini gotovo ne gre za prebege pred Turki. Vsekakor je po svoje prav presenetljivo, ko izvemo, da so že pred petsto leti živeli na primer Abramič in Srebrnič v Solkanu, Zorn in Gregorič v Prvačini, Štrukelj in Batič v Šempasu, pa Silič v Orehovljah, Volk na Trnovem, Hlede v Steverjanu, Rusjan v Kozani, Bavčar v Selu, Batagelj, Bratina, Valič in Rustja v Skriljah ali

Stomažu, pa Madon in Testen na Banjšicah, Gadnik in Milost v Grgarju ter Bone in Vižin v Kromberku.

Iz goriškega urbarja leta 1530 – vas Stran, danes Kromberk (BSI, MS 137 Civ – 11.297 Civ, Urbar 1530, fol. 34).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana

AS 1 – Vicedomski urad za Kranjsko.

ASG – Archivio di Stato, Gorizia/Gorica

Archivio Coronini Cronberg, Serie Atti e Documenti.

AST – Archivio di Stato, Trieste/Trst

Archivio Della Torre.

BSI – Biblioteca Statale Isontina, Gorizia/Gorica

Biblioteca Civica, Fondi antichi – Manoscritti.

¹³¹ Coronini, Gli Stati Provinciali goriziani, str. 62.

¹³² Na primer nek travnik na Trnovem, ki ga je Gregor *Puschich* kar 16 let *fur aigen eingezogen vnd ver-schwigen* (ASG, 1507, fol. 87).

¹³³ O tem, kakšne so bile posledice pritožb, urbar molči. Najbrž so o tem še poizvedovali in v kakšnem primeru so gotovo te "odvečne" dajatve brisali (BSI, 1530, fol. 86).

¹³⁴ BSI, 1530, 17v.

¹³⁵ ASG, 1507, fol. 81v–82. Prim. Coronini, *Ein Kammer-Urbar*, str. 12.

¹³⁶ Pavel Rosič je v Skriljah oziroma Stomažu užival neko pustoto (prej *guet*), in je zato tri leta plačeval le polovične dajatve (ASG, 1507, fol. 95v). Od slabe in neobdelane zemlje (*ladina*) so lahko dajali na primer eno kokoš, dokler ne bi zemlja obrodila (BSI, 1530, 17v, 83), ali žito slabše vrste, najprej piro, nato pšenico in oves (BSI, 1530, fol. 25, 33).

¹³⁷ BSI, 1530, tu in tam.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

- Antonello, Andrea: Lo sviluppo urbano e architettonico di Gorizia nel corso del Seicento. *Gorizia Barocca. Una città italiana nell'impero degli Asburgo* (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 1999, str. 263-289.
- Baum, Wilhelm: *I Conti di Gorizia. Una dinastia nella politica europea medievale*. La Clessidra di Clio. Collana di testi e studi storici 21. Gorizia : Libreria Editrice Goriziana, 2000.
- Baum, Wilhelm: I conti di Gorizia (1420-1500). *La contea dei Goriziani nel Medioevo* (ur. Sergio Tavano). La Clessidra di Clio. Collana di testi e studi storici 23. Gorizia : Libreria Editrice Goriziana, 2002, str. 133-146.
- Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem*. Thesaurus memoriae. Dissertationes 2. Ljubljana : Založba ZRC SAZU, 2003.
- Blaznik, Pavle: Enote individualne posesti. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 1. Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer, Sergij Vilfan in Fran Zwitter). Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970, str. 161-184.
- Blaznik, Pavle: Podložniške obveznosti do zemljiškega gospostva. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan). Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, str. 241-278.
- Brandstätter, Klaus: Die soziale Lage der städtischen und ländlichen Bevölkerung. *Circa 1500. Landesausstellung 2000 Mostra storica*. Milano : Skira, 2000, str. 37-39.
- Bratož, Rajko: Soča in prehodi čez reko v antiki. *Goriški letnik*, 27, 2000, str. 27-50.
- Cadau, Michela: *L'abbazia di Rosazzo. Possessi fondiari e potere signorile nel Cinquecento*. Udine : Casamassima, 1989.
- Cavazza, Silvano: L'eredità medievale: nobili, rappresentanze, Stati Provinciali. *Divus Maximilianus. Una contea per i goriziani 1500-1619* (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 2002, str. 143-156.
- Cavazza, Silvano: L'esperienza dell'Austria Interna (1564-1619). *Divus Maximilianus. Una contea per i goriziani 1500-1619* (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 2002, str. 183-195.
- Cavazza, Silvano: Die Häuser Dornberg und Tasso. Die Verflechtung von Geschichte und Familiengeschichte in zwei alten Görzer Häusern. *Das Görzer Schloss und sein Dorf* (ur. Maria Masau Dan in Annalia Delneri). Monfalcone : Laguna, 1993, str. 53-66.
- Cavazza, Silvano in Ciani, Giorgio: *I Rabatta a Gorizia*. Gorizia : Centro Studi Politici, Economici e Sociali "Sen. A. Rizzatti", 1996.
- Chiesa, Walter: Il Brodis di S. Roc. *Borc San Roc*, 1, 1989, str. 19-37.
- Circa 1500. *Landesausstellung 2000 Mostra storica*. Genčve - Milano : Skira, 2000.
- Coronini, Franz: *Ein Kammer-Urbar von Görz aus dem Jahre 1507*. Wien : F. Jasper, 1900.
- Coronini, Guglielmo: L'espansione del centro storico. *Gorizia viva. I secoli e le ore della città*. Gorizia : Italia Nostra, 1973, str. [74]-[80].
- Coronini, Guglielmo: Gli Stati Provinciali goriziani nell'era comitale. *Atti del convegno per il centenario della nascita di P. S. Leicht e di E. Del Torso*. Udine, 1975. Ponatis v: Ferrari Benedetti, Serenella: *Ritratto di Guglielmo Coronini Cronberg (1905-1990) attraverso i suoi scritti*. Gorizia : Italia Nostra, 2000, str. 50-80.
- Coronini, Guglielmo: Lo sviluppo territoriale della Contea di Gorizia. *Gorizia viva. I secoli e le ore della città*. Gorizia : Italia Nostra, 1973, str. [237]-[257].
- Cusin, Fabio: Le aspirazioni austriache sulla Contea di Gorizia e una pratica ignota del Consiglio dei X. *Memorie storiche forogiuliesi*, 33-34, 1937-1938, str. 81-119.
- Cusin, Fabio: *Il confine orientale d'Italia nella politica Europea del XIV e XV secolo*. Trieste : Lint, 1977².
- Czoernig, Carl (von): *Gorizia, "La Nizza austriaca". Il territorio di Gorizia e Gradisca. Parte III - Storia di Gorizia e di Gradisca*. Gorizia : Cassa di Risparmio, 1987².
- Della Bona, Giuseppe Domenico: Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell' Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld. Gorizia, 1856. Ponatis v: Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona*, 3-4. Biblioteca storica della antica e nuova Italia 93. Gorizia : Arnaldo Forni Editore, 1974.
- Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij - naslednikov protiturškega tabora (prvi del). *Zgodovinski časopis*, 54, 2000, št. 3, str. 369-393.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat/Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica : Goriški muzej, 2001.
- Juričić Čargo, Daniela: *Gospodarski razvoj lupoglavskega gospostva v 16. stoletju v luči urbarjev in urbarialnih zapisov 1523-1573 (z objavo urbarjev iz let 1523 in 1573)*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1999.

- Kos, Franc: Goriška Brda v srednjem veku. *Jadranski almanah za leto 1923*. Trst, 1922. Ponatis v: *Briški zbornik* (ur. Peter Stres). Dobrovo : Občina Brda, 1999, str. 34-73.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, 3, 4, 5. Ljubljana : Leonova družba, 1911, 1915, 1928.
- Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attems v Podgori. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 12, 1902, str. 97-131 in 137-176.
- Kos, Franc: K zgodovini Gorice v srednjem veku. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 1, 1919-1920, str. 4-20; 2-3, 1921-1923, str. 1-15.
- Kos, Franc: Solkan v srednjem veku. *Jadranski almanah za leto 1924*. Trst : Naša založba, 1923, str. 135-142.
- Kos, Milko: Na Lijaku in Okroglici pred 500 leti. *Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave*. Ljubljana : Slovenska matica, 1985, str. 338-343.
- Kos, Milko: *Urbarji Slovenskega primorja* 2. Srednjeveški urbarji za Slovenijo 3. Viri za zgodovino Slovencev 3. Ljubljana : SAZU, 1954.
- Leicht, Pier Silverio: I Conti di Gorizia e la formazione del Comune Goriziano. *Gorizia nel Medioevo*. Secondo supplemento agli Studi Goriziani. Gorizia : Biblioteca Governativa, 1956, str. 9-22.
- Mor, Carlo Guido: Prima del "Castrum Gradiscae". *Gardis'cia. 54n Congrès, 18 setembar 1977* (ur. Luigi Ciceri). Udine : Societât filologiche furlane, 1977, str. 30-34.
- Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia*. Gorizia, 1855. Ponatis v: *Istoria della Contea di Gorizia con osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona* 1-2, 3-4. Biblioteca istorica della antica e nuova Italia 93. Gorizia : Arnaldo Forni Editore, 1974.
- Panjek, Aleksander: *Terra di confine. Agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico. La Contea di Gorizia nel Seicento*. Storia goriziana e regionale. Collana di studi e documenti 2. Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 2002.
- Pavlin, Vojko: *Gospodarska in družbena podoba podeželja na Goriškem ob prehodu pod Habsburžane na osnovi goriškega urbarja iz leta 1507*. Magistrsko delo. Kromberk pri Novi Gorici, 2004.
- Pavlin, Vojko: Gospostvo Renče in Hoferjevi renški urbarji 16. stoletja. *Kronika*, 51, 2003, str. 229-248.
- Pavlin, Vojko: Primer uveljavljanja kupnega prava in kolonata na Goriškem 16. stoletja. *Goriški letnik*, 28, 2001, str. 289-302.
- Pavlin, Vojko: Solkan v goriških urbarjih 16. stoletja. *Jako stara vas na Goriškem je Solkan. Zbornik ob tisočletnici prve omembe kraja* (ur. Branko Marušič). Solkan : Krajevna skupnost Solkan, 2001, str. 40-55.
- Perusini, Gaetano: *Vita di popolo in Friuli. Patti agrari e consuetudini tradizionali*. Biblioteca di "Lares" 8. Firenze : Leo S. Olschki - Editore, 1961.
- Pillon, Lucia: Zasebni arhiv Coronini Cronberg. *Arhivi*, 20, 1997, št. 1-2, str. 165-170.
- Pizzinini, Meinrad: I rapporti dei conti di Gorizia con la Repubblica di Venezia. *La contea dei Goriziani nel Medioevo* (ur. Sergio Tavano). La Clessidra di Clio, Collana di testi e studi storici 23. Gorizia : Libreria Editrice Goriziana, 2002, str. 179-195.
- Porcedda, Donatella: Nobiltà e Stati provinciali goriziani nella seconda metà del Cinquecento. *Studi Goriziani*, 57-58, 1983, str. 79-121.
- Porcedda, Donatella: "Un paese di sì piccola estensione, come è la nostra contea, più dal caso che da una provvidenza diretto". Autorità sovrana, potere nobiliare e fazioni a Gorizia nel Seicento. *Annali di Storia Isontina*, 2, 1989, str. 9-29.
- Rutar, Simon: Sv. Križ vipavski. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 2, 1892. Ponatis: *Sv. Križ vipavski*. Ajdovščina : Prijatelji Svetega Križa, 2001.
- Sanudo, Marino: *I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI-MDXXXIII)* 1-3 (ur. Marco Allegri, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Rinaldo Fulin in Federico Stefani). Venezia : La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria, 1879-1880.
- Seneca, Sofia: Venezia e Massimiliano in lotta per Gorizia (1462-1523). *Studi Goriziani*, 28, 1960, str. 47-112.
- Stanisci, Mario: Nota metrologica sul "Catasto giuseppino". Misure del grano e del vino nel Goriziano alla fine dell' 700. *Studi Goriziani*, 45, 1977, str. 119-132.
- Stres, Peter: Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško-Gradiščanske do konca prve svetovne vojne. *Goriški letnik*, 12/14, 1985/87, str. 175-203.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Štih, Peter: *"Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza". Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johanesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III. 402 in 412)*. Nova Gorica : Goriški muzej, 1999.
- Štih, Peter: Vloga ministerialov pri izoblikovanju in upravljanju dominija goriških grofov. *Srednjeveške goriške študije. Prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica : Goriški muzej, 2002, str. 146-158.
- Tavano, Sergio: Il Friuli e il Litorale fra il 1499 e il 1501. Ancora nuovi documenti. *Ce fastu?*, 75, 1999, št. 1, str. 51-63.

- Tavano, Sergio: Massimiliano I e Leonardo di Gorizia. Il Friuli e il Litorale in nuovi documenti (1496-1501). *Studi Goriziani*, 86, 1997, str. 29-59.
- Trpin, Drago: *Tolminska na začetku habsburške oblasti in njen urbar iz leta 1524*. Magistrsko delo. Nova Gorica, 2001.
- Vilfan, Sergij: Agrarna premoženjska razmerja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan). Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, str. 403-479.
- Vilfan, Sergij: Soseske in druge podeželske skupnosti. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan). Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, str. 9-74.
- Vilfan, Sergij: Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja. *Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem* (ur. Peter Kos et al.). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987, str. 19-32.
- Vilfan, Sergij: Zemljiška gospodstva. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog 2. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan). Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, str. 75-239.
- Wiesflecker, Hermann: *Maximilian I. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches*. Wien - München : Verlag für Geschichte und Politik - R. Oldenbourg, 1991.
- Wiesflecker, Hermann: Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 56, 1948, str. 329-384.

RIASSUNTO

La signoria fondiaria di Gorizia all'inizio del XVI secolo

Tra il materiale che il conte Guglielmo Coronini Cronberg, l'ultimo del suo casato, ha destinato alla Fondazione di Gorizia, attualmente custodito presso l'Archivio di Stato di Gorizia, troviamo anche l'urbario camerale del 1507, che è una delle fonti più importanti per l'analisi della signoria fondiaria di Gorizia a cavallo tra il XV ed il XVI secolo.

Quando l'urbario fu iniziato, nel 1507, erano passati solo 7 anni da quando Massimiliano d'Asburgo aveva ereditato la contea di Gorizia dopo la morte di Leonardo, l'ultimo del casato dei Conti di Gorizia. Il nuovo reggente cercò di mettere ordine tra le entrate del Principe provenienti dal territorio acquisito da poco, ecco perché l'urbario è più una testimonianza dello stato delle cose prima degli Asburgo.

Il possedimento goriziano, con ufficio camerale a Gorizia, costitutiva uno dei maggiori tra quelli del Principe e, essendo quello principale, gli garantiva i maggiori redditi. Nel possedimento, all'inizio del XVI secolo si distinguevano in base alle caratteristiche geografiche tre territori: "V ravnini" (In pianura), "V gorah" (In montagna) e "Podgorje" (Sotto i monti). Nella maggior parte dei villaggi la terra di proprietà del Principe era un parte decisamente minore. Alcuni villaggi nel "Podgorje", con il centro ad Ozeljan (Ossegliano), un tempo appartenenti al capitolo di Aquileia, pagavano all'ufficio goriziano la cosiddetta imposta capitolare.

L'urbario del 1507 divide ancora la città di Gorizia sulla collina, direttamente sotto il castello, dall'insediamento di Gorizia inferiore, che la nostra fonte descrive ancora come un villaggio. Nella città di Gorizia erano di proprietà del Principe circa 60 case, che non soltanto i borghesi, ma anche i nobili goriziani avevano per affitto livellare. Nella guerra asburgo-veneziana o in seguito ad essa un terzo delle case venne distrutto.

All'ufficio camerale di Gorizia, a cui capo vi era l'amtman, amministratore/ufficiale, appartenevano all'inizio del XVI secolo circa 275 fattorie intere (chiamati terreno e bene), che, insieme a fattorie più piccole, superavano le 300 unità. Non c'erano molti poderi improduttivi (all'incirca il 5%) o mezzi poderi (all'incirca il 10%). Aiutavano l'amministratore nella gestione del possedimento, che comprendeva meno di un centinaio di villaggi, alcuni bassi "funzionari" di estrazione contadina (suppani, sbirri e "giurati"). Oltre alle imposte regolari, spettanti per diritto, dove prima si usava una data quantità di tributi in natura, ne venivano raccolte anche altri tipi: la "nuova imposta", l'affitto livellare, l'imposta sulle cantine, la tassa sul terreno disboscato, quella sull'erba, sul focolare, il tributo dalle malghe sui Monti goriziani sopra la Valle del Vipava (Vipacco), la tassa in vino o mosto dalle montagne vinicole, la decima del vino, del grano e/o del bestiame minuto, la tassa sull'avvocazia. La sottomissione del comune cittadino al Principe traspare chiaramente dalle grandi quote di denaro che ogni gastaldo cittadino doveva versare.